

Göran Magnus Sprengtporten

Savon omapäinen kartoittaja

Erkki-Sakari Harju

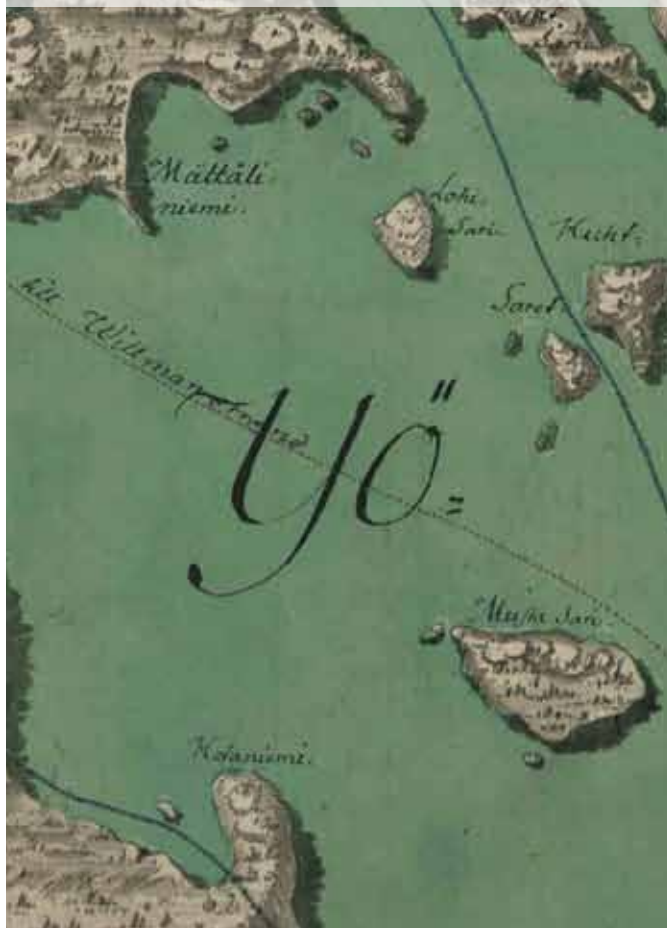
SAVON REKOGNOSOINTIKARTOITUKSEN OMAVALTAINEN ALOITUS

Ruotsin sota-arkistosta keväällä 2011 löytynyt **Göran Magnus Sprengtportenin** Savon rekognosointikartasto on osa Savosta 1700-luvun loppupuolella suoritettua kartoitustyötä, joka liittyi Suomesta vuosina 1776–1805 suoritettuun sotilaalliseen tiedustelu- eli rekognosointikartoitukseen.

Iso- ja pikkuviha olivat kurjistaneet Suomen. Turun rauhan 1743 jälkeen oli asetettu Suomen talouskomissio, jonka tehtävänä oli löytää keinoja sodista köyhtyneen maan avustamiseksi ja talouden parantamiseksi. Tähän liittyi myös hanke Suomen kartoittamisesta, jonka työt alkoivat tehtävään määrättyjen maanmittauskomissioiden toimesta 1747 maanmittauksen ylitirehtöörin **Jakob Faggotin** tekemän ohjeistuksen mukaisesti.

Venäjän uhka ja invaasiot Suomen alueelle antoivat syyn ryhtyä myös Suomea koskevien puolustussuunnitelmien laatimiseen. Kustaa III oli jo 1772 pyytänyt Suomen sotavoimien ylipäällikköä, eversti **Berndt Otto Stackelbergia** laatimaan Suomelle puolustussuunnitelman. Myös Savon prikaatin komentaja, G. M. Sprengtporten kantoi huolta Suomen alueen ja erityisesti Savon puolustuksesta. Tähän liittyen hän lähetti Stackelbergille Gammelbackasta 1. toukokuuta 1776 päivätyn muistion, jossa hän esitti oman suunnitelmansa Suomen ja Savon alueen puolustuksen järjestämisestä.

Stackelberg huomioi Sprengtportenin näkemyksiä 23. loka-kuuta 1776 antamissaan ohjeissa rekognosointikartoituksesta, mutta ei huomionnut kartoituksen aluemäärityksessä Savoa, vaan keskitti kartoitustyöt eversti **Fredrik Jakob Nordencreutzin** joh-

”Sprengtporten teki Savon kartoituksen omien ohjeidensa mukaisesti.”

dolla Kymijoesta länteen olevalle alueelle. Tilanne ei ilmeisestikään Sprengtportenia tyydyttänyt. Kartoitus- ja rekognosointitaitoihin jo Pommerin sodassa harjaantunut Sprengtporten oli sitä mieltä, että alueen puolustamisen takaamiseksi oli Savosta valmistettava sotilaalliset näkökohdat huomioiva tarkka rekognosointikartasto. Hänellä oli joukoissaan hyvän kartoituskoulutuksen saaneita linnoitusupseereita, joiden avustuksella hän päätti aloittaa työt. Sprengtporten teki Savon kartoituksen omien ohjeidensa mukaisesti. Kartaston pohjoissuunta ja lehtijako olivat erilaiset kuin Nordencreutzin kartoituksessa. Kun **af Klercker** 1780 sai myös Savon alueen kartoitusvastuun, oli Sprengtportenin karttojen liittäminen muuhun rekognosointikartoitukseen erittäin vaikeata.

SOTILASKARTTOJEN POHJA-AINEISTO

Rekognosointikartoituksiin käytettiin valmista pohjakartta-aineistoa, joka saatiin maanmittareilta. Savon alueella aineisto oli uutta, maanmittauskomissioiden verotusta varten valmistamaa ja myös mittakaavaltaan sopivaa, 1 000 kynnärää desimaalituumalle. Syy ajantasaisen kartta-aineiston saantiin liittyi Savon sekaviin verotusoloihin. Tilanteen korjaamista oli esitetty lukuisia kertoja valtiopäivillä, mutta tuloksetta. Vasta kun Kustaa III oli suorittanut alkukesästä 1775 kuninkaanretken Suomeen, tilanne alkoi parantua. Kesäkuun 28. päivänä 1775 annettiin verollepanoasetus, jossa määriteltiin työn pohjaksi laadittavien karttojen laatu ja sisältö, ja huhtikuussa 1776 tehtävään nimitettiin 20 komissionimaanmittaria.

Työhön ilmaantui kuitenkin odottamattomia vaikeuksia. Koska verollepanokartoituksilla oli kiire, maanmittareiden työstään saama palkkio säädettiin kannustavaksi. Tämä aiheutti sen, että komissionimaanmittarit käyttivät työssä runsaasti apputyövoimaa, jonka tiedot ja taidot eivät vastanneet heillä teetettyjä kartoitustöitä. Ylitirehtööri **Wetterstedt** totesikin, että työsaavutukset olivat yli nelinkertaiset aikaisempiin kartoituksiin verrattuina ja että valmiissa kartoissa oli runsaasti virheitä. Virheellisiä mittauksia oli erityisesti eteläisessä Savossa, jossa maanomistusolot olivat huomattavasti sekavammat kuin Kuopion ja Iisalmen pitäjissä. Valitettavasti pohjakarttoina käytettyjen veroluokituskarttojen virheet siirtyivät myös Sprengtportenin Savon kartastoon ja af Klerckerin myöhempiin valtakunnallisiin rekognosointikartoituksiin. Laajemmat alueet kattavat rekognosointikartoitukset voitiin nyt aloittaa ja ensimmäiset kartat valmistuivat jo 1777.

Haapaniemen sotakoulun päärakennuksen piirustukset. Kansallisarkiston kokoelmat.

SAVON KARTASTON ANALYSOINTIA

Savon kartasto laadittiin mittakaavaan 1 000 kynnärää desimaalituomalle (1:20 000). Maanmittareiden valmistamat veroluokituskartat yhdistettiin suuremmiksi kokonaisuudeksi ja niistä valmistettiin konseptit maastotäydennystä varten. Alueen tiestö luokiteltiin neljään tekniseen luokkaan, maantiet, kärrytiet, ratsutiet ja jalkapolut. Maanteitä pitkin voitiin kuljettaa kuormastoja ja tykkejä. Asutus inventoitiin tarkoin, koska tietoja tarvittiin joukkojen mahdollista majoittamista ja muonitusta varten. Maaston kulkukelpoisuus selvitettiin ja kuvattiin helppokulkuisena kankaana, soistuvana metsänä ja vaikeakulkuisena suona. Jokien ja vesistöjen ylityspaikat saivat usein omat erilliskarttansa ja niihin merkittiin joen tai salmen leveys, rantojen jyrkkyys, syvyys ja pohjan laatu, jos kohde voitiin ylittää kahlaamalla. Maanpinnan muodot kuvattiin rinneviivoilla ja varjostuksella. Savon kartasto oli ensimmäisiä maastamme valmistettuja topografisia karttoja. Kun verrataan Savon kartastolta mitattuja etäisyyksiä nykyiseen Maanmittauslaitoksen maastotietokantaan, ovat erot keskimäärin kahden kolmen prosentin luokkaa. Hämmästyttävän hieno kartasto.

SAVON KARTASTON MERKILLINEN POHJOISSUUNTA

Sprengtportenin Savon kartastossa kiinnittää huomiota pohjoissuuntaruusu, joka osoittaa pohjoiskoilliseen. Miksi kartastoa on kierretty myötöpäivään, kun kartanteon, varsinkin suurialaisimpien kartastojen, periaatteena on aina asettaa maantieteellinen pohjoissuunta karttalehden reunan suuntaiseksi? Mitään periaatteellista syytä ei ole löytynyt maastosta tai kartastoa ympäröivistä kohteista kiertää kartastoa noin 17,5 astetta myötöpäivään. Poikkeava pohjoissuunta on myös muissa Savon sotilaalliseen kuvaukseen liittyvissä kartoissa.

Mahdollinen selitys poikkeavaan pohjoissuuntaan on kompassin pohjoissuuntahavaintoon liittyvä neulapoikkeama eli deklinaatio. Ilmatieteen laitoksen tutkimusten mukaan 1700-luvun puolella välissä kompassineulan deklinaatio Savon alueella oli länteen ja saavutti suurimman arvonsa noin 10 astetta vuonna 1760. Virhemarginaaliksi on arvioitu $\pm 1,5$ astetta. Paikalliset magneettiset häiriöt lisäsivät neulapoikkeamaa länteen Mikkelin vanhan kirkon kohdalla noin 4 astetta. Tämä on lähellä paikkaa, jossa Sprengtportenin Savon prikaati piti sota- ja kartoitusharjoituksiaan. Kun huomioidaan sotaväen kyseisenä ajankohtana käyttämien mittausvälineiden tarkkuus – arvioisin virhemarginaaliksi ± 2 astetta – ollaan nyt niin lähellä pohjoissuuntaruusun poikkeaman arvoa, että väistämättä tulee esille vaihtoehto, jossa Sprengtportenin kartantekijät huomioivat ajankohdan deklinaation ja asettivat kartaston pohjoissuunnan kompassin näyttämän magneettisen pohjoisnavan suunnan mukaisesti.

Miksi näin? Käytäntö on looginen siinä tapauksessa, että kartat tehdään kompassisuuntaan perustuvaa navigointia, kuten purjehdusta, varten. Suuntaa otettaessa ei tarvinnut välittää neulapoikkeamasta.

SPRENGTPORTEN Itsenäisen Suomen ideoija

GÖRAN MAGNUS SPRENGTPORT syntyi tunnettuun sotilassukuun 16. päivänä elokuuta 1740 Gammelbackassa Porvoon pitäjässä. Hänen isänsä kuoli Göran Magnusen ollessa neljävuotias. Leskiäiti sai Göran Magnuselle paikan Tukholman tykistökoulusta. Sprengtport liittyi 1756 konduktöörinä insinöörijoukkoihin, samana vuonna tuli siirto linnoitusjoukkoihin Viaporiin Augustin Ehrensvärdin alaisuuteen. Vuotta myöhemmin syytti Pommerin sota, ja Ehrensvärd otti nuorukaisen mukanaan sotaretkelle. Göran Magnus palveli muun muassa velipuolensa **Jacob Magnus Sprengtportin** johtamissa valiojoukoissa. Pommerin sodan aikana Göran Magnus Sprengtport suoritti myös rekognosointitehtäviä. Hän toimi muun muassa tiedustelijana ja laati havainnoistaan karttapiirroksia.

Sodan jälkeen Göran Magnus Sprengtport sai lyhytaikaisia toimeksiantoja kuten tiedustelutehtäviä ja niihin liittyviä kartoituksia. Näiden tehtävien kautta hän kehitti taitojaan kartoittamisessa ja samalla tutki eri alueille sopivia taistelutapoja. Vuonna 1770 Sprengtport sai nimityksen majuriksi velipuolensa johtamaan Uudenmaan ja Hämeen kevyeen rakuunarykmenttiin. Suku kohotettiin samana vuonna vapaaherralliseen arvoon, jolloin sukunimi muuttui muotoon *Sprengtporten*.

Venäjän uhka oli jatkuva. Savo oli valtakunnan vaikeimmin puolustettavia alueita sitä halkovan sokkeloisen vesistön, Saimaan vuoksi. Savon prikaatin komentajaksi 1775 nimitetty Sprengtporten paneutui alueen puolustussuunnitelmiin, ja hänen everstin virkatalonsa Ristiinan Brahelinna oli keskus, jossa hän suunnitteli uuden sodankäytintavan ja aloitti 1777 puolustuksellisesti kriittisten alueiden rekognosointikartoitukset.

Brahelinnassa pidettiin myös yksityistä koulua nuorille savolaisen aatelin pojille, jotka aikoiivat sotilasuralle. Toiminnallaan hän hankki alaistensa ja Suomen upseerikunnan arvonnannon ja ihailun. Sprengtportenin Brahelinnan koulun todennäköisenä esikuvana oli Augustin Ehrensvärdin Suomenlinnassa vuosina 1770–1773 pitämä yksityinen koulu nuorille merikadeteille ja aliupseereille.

Kuningas arvosti Sprengtportenin työtä, mutta liika innokkuus ja oma-aloitteisuus huolestuttivat häntä. Kustaa III:n ja Sprengtportenin välit alkoivat huonontua. Kun maan sotilasjohtajat kutsuttiin vuoden 1778 valtiopäiville, Sprengtporten ei kutsua saanut. Hän loukkaantui syvästi ja pyysi ja sai luvan lähteä ulkomaille sotatutustumaan. Juuri ennen lähtöään 1779 hän luovutti kuninkaalle kolme merkittäviä asiakirjaa. Ensimmäinen oli Savon sotilaallinen kuvaus lukuisine karttaliitteineen, toinen oli aloite Haapaniemen sotakoulun ja hevossiittolan perustamisesta. Kolmas asiakirja oli kevyille joukoille tarkoitettu harjoitusohjesääntö.

Vuonna 1779 alkanut ulkomaan matka kesti kolme vuotta. Sinä aikana Sprengtporten alkoi kehittää ajatusta Suomen erottamiseksi Ruotsista Venäjän avulla. Toiselta, 1784 alkaneelta ulkomaan matkalta palattuun Sprengtporten liittyi kuninkaan vastaiseen oppositioon. Samaan aikaan hän jätti Venäjän Ruotsin lähettiläälle esityksen Suomen itsenäistämiseksi. Esityksen sekä lähettilään kanssa käytyjen neuvottelujen pohjalta keisarinna **Katariina II** tarjosi Sprengtportenille siirtymistä Pietariin, Venäjän hoviin. Sprengtporten hyväksyi tarjouksen syksyllä 1786. Hänet nimitettiin keisariliseksi kamariherraksi ja kenraalimajuriksi Venäjän armeijaan. Siirtyessään Venäjälle Sprengtporten vei mennessään joukon Savon alueen rekognosointikarttoja.

Kun Kustaan sota 1788 alkoi, Sprengtporten taisteli Ruotsin joukkoja vastaan. Hän haavoittui Porrassalmen taistelussa. Tämän sodan jälkeen Sprengtportenilla ei ollut enää paluuta Ruotsiin, sillä 1790 Turun hovioikeus tuomitsi hänet kuolemaan maanpetturuudesta syytettynä. Suomen sodassa 1808–1809 Sprengtporten oli jälleen mukana. Hän oli laatinut Venäjän joukoille uuden sotasuunnitelman, jonka mukaan joukot hyökkäsivät yli rajan. Kun Venäjä oli voittanut sodan, Suomen väliaikainen hallinto järjestettiin Sprengtportenin laatiman suunnitelman mukaisesti. Tämä oli ensimmäinen vaihe kehityskaressa, joka lopulta johti Suomen itsenäistymiseen runsaat sata vuotta myöhemmin.

Göran Magnus Sprengtporten kuoli Pietarissa 13. päivänä lokakuuta 1819.

”Maa pitää oppia tuntemaan rauhan aikana.”

HAAPANIEMEN SOTAKOULU

Sprengtportenin eräänä ajatuksena oli rekognosointitaitoisen upseeriston kouluttaminen. Savon sotilaallisen kuvauksen alkusanoissa hän toteaa: ”Maa pitää oppia tuntemaan rauhan aikana. Kun sota sitten syttyy, on voitto tällöin varmempi. Ilman tätä tietoa ovat parhaimmatkin toimenpiteet turhia.” Tähän liittyen hän esitti 1799 Haapaniemen sotakoulun ja hevossiittolan perustamista. Kustaa III hyväksyi esityksen ja koulu aloitti toimintansa 1780. Tosin ensin Kuopiossa, koska koulun rakennukset eivät olleet valmiit. Koulu aloitti toimintansa Haapaniemessä seuraavana vuonna. Koulun opettajakunnalla ja sen kouluttamalla upseeristolla oli merkittävä osuus maamme rekognosointikartoituksessa myös Venäjän vallan aikana.

ENNAKKOLUULOTON UUDISTAJA

Göran Magnus Sprengtportenin ansiot maastokartoitustekniikoiden ja sotataitojen kehittäjänä ovat kiistattomat. Hän loi

hämmästyttävän lyhyessä ajassa kartaston, joka edusti tarkkuudeltaan ja sisällöltään alansa huippua. Sprengtportenin arvostusta kartoittajana kuvaa se, että Ruotsin armeijan upseeriston julkaisu *Krigsmannasällskapetets handlingar* julkaisi 1798 Sprengtportenin kartoitusohjeet. Tämä huolimatta siitä, että hän oli 1786 siirtynyt Venäjän hoviin ja saanut syytteen maanpetturuudesta ja tuomittu kuolemaan. Sprengtportenin aloitteesta perustettu Haapaniemen sotakoulu aloitti maassamme topografiseen kartoitukseen perehtyneiden upseereiden koulutuksen ja loi perustan maamme topografiselle kartoitukselle.

Kirjoitus perustuu Erkki-Sakari Harjun ja Jussi T. Lappalaisen toimittamiin kirjoihin *Kuninkaan tiekartasto Suomesta 1790* (SKS ja AtlasArt 2010) ja *Sprengtportenin Savon kartasto* (SKS ja AtlasArt 2011). Kirjoittaja on eläkkeellä oleva maanmittausneuvos ja tietokirjailija. Sähköposti erkki-sakari.harju@kolumbus.fi.

Vakuutus Rahoitus Kommunikaatio Julkishallinto

PBINSIGHT.FI →

MapInfo Professional® 11.0

Saavuta uusi näkymä liiketoimintaasi

- Havainnollista paikkatietoa uusilla tavoilla
- Luo, jalosta ja hallitse paikkatietoa helpommin kuin koskaan ennen
- Käytä monipuolisia karttapalveluja verkossa nappia painamalla
- Hyödynnä paremmin 64 bittisen käyttöjärjestelmän tehoa

TUTUSTU LÄHEMMIN MAPINFO PROFESSIONAL 11.0: AAN OSOITTEESSA www.pbinsight.fi

Every connection is a new opportunity™

 Pitney Bowes
Business Insight